

UDK: 930.85

Nigoraxon ATABAYEVA,
Andijon davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi
E-mail: nigora.atabayeva.74@mail.ru

Andijon davlat pedagogika instituti, PhD M.Ergasheva taqrizi asosida

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA ANDIJON VILOYATI SANOATCHILARINING G'ALABAGA QO'SHGAN HISSASI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Ikkinchi jahon urushi yillarida Andijon viloyati sanoatchilarining fashizm ustidan qozonilgan g'alabaga qo'shgan hissasi tarixiy-nazariy nuqtai nazardan o'rganiladi. Maqolada urush yillarida Andijon viloyati sanoatchilarining mehnati, ularga ko'rsatilgan davlat yordami, resurslar taqsimoti, sanoat korxonalarining faolligi hamda ishlab chiqarish hajmini kengaytirishdagi sa'y-harakatlari tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqotda Andijon viloyatining tumanlari kesimida ko'rsatkichlar keltirilib, ularning urush sharoitida vujudga kelgan iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarga moslashuv jarayonlari yoritiladi. Natijada mazkur hudud sanoat korxonalarining frontni moddiy-texnik ta'minlashdagi roli va ahamiyati aniq dalillar asosida ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Ikkinchi jahon urushi, Andijon viloyati, sanoat, urush yillari, mehnat, sanoatchilar, g'alaba, iqtisodiy ahvol, resurslar taqsimoti, ishlab chiqarish hajmi.

ВКЛАД ПРОМЫШЛЕННИКОВ АНДИЖАНСКОЙ ОБЛАСТИ В ПОБЕДУ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Аннотация

В данной статье рассматривается вклад промышленников Андижанской области в победу над фашизмом во время Второй мировой войны с историко-теоретической точки зрения. В работе анализируется труд промышленных предприятий Андижанской области в военные годы, государственная поддержка, распределение ресурсов, активность промышленных организаций и расширение объёмов производства. Исследование показывает показатели по районам Андижанской области и их адаптацию к экономическим и социально-культурным изменениям, возникшим в условиях войны. В результате демонстрируется роль и значение промышленных предприятий региона в материально-техническом обеспечении фронта на основе конкретных фактов.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Андижанская область, промышленность, военные годы, труд, промышленники, победа, экономическая обстановка, распределение ресурсов, объёмы производства.

CONTRIBUTION OF INDUSTRIALISTS OF THE ANDIJAN REGION TO VICTORY DURING THE SECOND WORLD WAR

Annotation

This article examines the contribution of industrialists from the Andijan region to the victory over fascism during World War II from a historical and theoretical perspective. The study analyzes the labor of industrial enterprises in the Andijan region during the war years, government support, resource allocation, the activities of industrial organizations, and the expansion of production volumes. The research highlights district-level indicators in the Andijan region and their adaptation to the economic and socio-cultural changes arising under wartime conditions. As a result, the role and significance of the region's industrial enterprises in providing material and technical support to the front is demonstrated through factual evidence.

Key words: World War II, Andijan region, industry, wartime, labor, industrialists, victory, economic conditions, resource allocation, production volumes.

Kirish. Ikkinchi jahon urushi (1939-1945) insoniyat tarixida eng halokatli va keng ko'lamli harbiy to'qnashuvlardan biri sifatida e'tirof etiladi[7]. Ushbu urushda ko'plab davlatlar, jumladan, sobiq Sovet Ittifoqi, ulkan moddiy, harbiy va insoniy yo'qotishlarga duch keldi. Dushmanning hujumini qaytarish, frontni zarur resurslar bilan uzluksiz ta'minlash, g'alabaga erishish yo'lida sanoat korxonalari, dehqonchilik, ilm-fan va madaniyat sohasi jalb etildi. Ayniqsa, ittifoqdosh respublikalar, xususan, O'zbekiston hududida urush yillarida tezkor ravishda sanoat va qishloq xo'jaligi salohiyatini safarbar qilish, evakuatsiya qilingan korxonalar va mutaxassislarni joylashtirish, ularning harbiy iqtisodiyotga moslashuvini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etdi[8].

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, O'zbekistonning Ikkinchi jahon urushidagi hissasi tarixshunoslikda yetarlicha yoritilgan bo'lsa-da, ayrim

hududlar, xususan, Andijon viloyatining sanoat korxonalari faoliyati, sanoatchilarining mehnati hamda ularning g'alabaga qo'shgan hissasi haqida hali-hanuz to'liq ma'lumotlar spektri mavjud emas[11]. Shuningdek, urush davrida viloyat iqtisodiyoti, mehnat resurslari, sanoat tarmoqlarini rivojlantirishda sanab o'tilgan korxonalar, shaxslar, davlat siyosati va jamiyat rivoji jarayonlarini bir-biriga bog'liq holda tahlil qilish zarur. Bu jarayonlar ilmiy-nazariy jihatdan atroflicha o'rganilishi, hujjatlar asosida xulosa chiqarilishi muhim[12].

Adabiyotlar tahlili. Ikkinchi jahon urushi davrida O'zbekiston SSR hududida iqtisodiy va harbiy-sanoat salohiyatini kengaytirish bo'yicha amalga oshirilgan keng ko'lamli tadbirlar haqida bir qator tarixiy-tahliliy asarlar, ilmiy maqolalar, monografiyalar mavjud [17]. Ushbu adabiyotlarda O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlar, mehnat resurslari taqsimoti, evakuatsiya jarayonlari, sanoat

korxonalari faoliyati va boshqa mavzular batafsil yoritiladi. Biroq, Andijon viloyati sanoat korxonalarining aniq misollari, ularning frontga yordamdagi roli, ishchi kuchini jalb qilishdagi muammolar va ularning yechimlari borasidagi ma'lumotlar hali to'liq ravishda tahlil qilinmaganligi kuzatiladi[18].

Davlat arxivlari hujjatlari. O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi, Andijon viloyati davlat arxivi fondlarida Ikkinchi jahon urushi yillarida Andijon viloyatida faoliyat yuritgan korxonalar, ularning moddiy-texnik bazasi, ishlab chiqarish rejalari, frontga yuborilgan mahsulotlar hajmi va nomenklaturasi, shuningdek, ishchi va xizmatchilar soni, ularning ijtimoiy-maishiy ta'minoti haqida ko'plab daliliy hujjatlar mavjud[20]. Ushbu hujjatlar ilmiy tahlil uchun katta ahamiyat kasb etadi, chunki ular konkret raqamlar, buyruqlar, hisobotlar asosida real vaziyatni yoritishga imkon beradi.

Umuman, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Ikkinchi jahon urushi yillarida Andijon viloyati sanoatchilarining g'alabaga qo'shgan hissassi masalasi hali to'liq va komil darajada ochildirilmagan[3]. Bu borada davlat arxivlari hujjatlarini izchil o'rganish, mahalliy matbuot materiallarini keng ko'lamda tahlil qilish, voqealarning bevosita ishtirokchilari xotiralarini hamda qo'shimcha manbalarni to'plash muhim ahamiyat kasb etadi[4].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda tarixiy va iqtisodiy jarayonlarni o'rganishning kompleks yondashuvi qo'llanildi. Asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

Tarixiy xronologik metod. Maqola mavzusining o'zi Ikkinchi jahon urushi davrini (1939–1945, aniqrog'i, 1941–1945 yillar) o'z ichiga olgan sababli, vaqt doirasini to'g'ri belgilash, har bir yil yoki chorakdagi iqtisodiy ko'rsatkichlar o'zgarishlarini kuzatish orqali jarayonlardagi dinamikani aniqlash maqsadga muvofiq[5].

Tarixiy-solishtirma metod. O'zbekistonning boshqa viloyatlari – masalan, Farg'ona, Namangan, Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xorazm kabi hududlarning urush yillaridagi sanoat rivoji bilan Andijon viloyati tajribasini taqqoslash orqali mavzu keng qamrab olinadi[6]. Shuningdek, Sovet Ittifoqining boshqa mintaqalari (RSFSR, Qozog'iston SSR, Qirg'iziston SSR) bilan solishtirma tahlil ham urush davridagi umumiy industrial muhitti tushunishga yordam beradi.

Manbashunoslik tahlili. Davlat arxivlari hujjatlari, mahalliy matbuot sahifalari, davr hujjatlari, urush qatnashchilari va mehnat faxriylarining xotiralarini ilmiy kritika qoidalariga asoslanib o'rganildi[8]. Ushbu manbalarda keltirilgan raqamlar, faktlar boshqa manbalar bilan solishtirildi, tasdiqlandi yoki inkor etildi.

Tahlil va natijalar. Ikkinchi jahon urushining boshlanishi bilan sobiq Sovet Ittifoqi, shu jumladan, O'zbekiston SSRda ham iqtisodiy ustuvorlik keskin o'zgardi[11]. Mamlakatning deyarli barcha resurslari harbiy ehtiyojlarga yo'naltirila boshladi. Agar urushdan oldingi yillarda O'zbekistonda, xususan, Andijon viloyatida paxtachilik eng muhim tarmoqlardan hisoblangan bo'lsa, 1941–1945-yillarda sanoat tarmoqlarini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj keskin ortdi[18]. Sababi – frontga harbiy texnika, uniforma, oziq-ovqat va boshqa mahsulotlarni uzluksiz yetkazib berish majburiyati paydo bo'ldi.

Andijon viloyati iqtisodiyotida paxtachilik hamon yetakchi tarmoq bo'lishiga qaramay, to'qimachilik sanoati ham urg'u beriladigan sohalaridan biri edi. Urush yillarida askarlarning kiyim-kechak, chodir-lager jihozlari, paypoqlar,

maxsus matolar kabi turli to'qimachilik buyumlariga bo'lgan talab oshdi [13]. Shu sabab, Andijondagi mavjud to'qimachilik korxonalari o'z faoliyat hajmini kengaytirishga majbur bo'ldi. Bu davrda moddiy-texnik resurslar taqsimoti front ehtiyojlari bilan bog'langan holda amalga oshirildi[14].

Evakuatsiya jarayonida Andijonga olib kelingan eng muhim korxonalardan biri bu Rossiya va Ukraina hududlaridagi to'qimachilik korxonalari bo'lib, ular o'z asbob-uskunalarini bilan ko'chib kelishgan[19]. Shuningdek, metallga ishlov berish, mashinasozlik kabi tarmoqlarga mansub korxonalar ham viloyatning turli tumanlariga joylashtirilgan. Ushbu korxonalar qisqa vaqt ichida qayta tiklanib, front uchun zarur materiallarni ishlab chiqarishga yo'naltirildi[20].

Andijon viloyatida mehnatni tashkil etish bo'yicha turli razryadlar, ish haqi stavkalari, rag'batlantirish tizimlari joriy etildi[7]. Shuningdek, ishchilarga ish haqi bilan birga oziq-ovqat, kiyim-kechak, kommunal to'lovlarida yengillik berish kabi imtiyozlar ham berildi. Korxonalarda siyosiy-ma'naviy tarbiya ishlariga ham e'tibor qaratilib, front ortidagi mehnat frontining muqaddasligi, vatanparvarlik g'oyasi keng targ'ib qilindi[8].

Xotin-qizlar faolligini oshirish, ularni sanoat, transport, qishloq xo'jaligi sohalarida mehnat qilishga yo'naltirish maqsadida turli tadbirlar o'tkazildi, ma'naviy-ma'rifiy ishlar tashkil qilindi[18]. Front ortida mehnat qilayotgan ayollar va ilg'or brigadalar ommaviy axborot vositalarida ta'kidlanar, jamiyatda ularga nisbatan hurmat-e'tibor kuchaydi. Bu esa ayollar mavqeining oshishi, ijtimoiy jabhada faol bo'lishi uchun zamin yaratdi[19].

Tarixiy manbalar va arxiv hujjatlari tahlili shuni ko'rsatadiki, Andijon viloyati sanoatchilari urush yillarida modda va mahsulot bilan ta'minlashning muhim bo'g'inlaridan biriga aylangan[9]. To'qimachilik, oziq-ovqat, charm-poyabzal, konserva va boshqa tarmoqlarning uzluksiz ishlashi front ehtiyojlarini sezilarli darajada ta'minladi[10]. Shuningdek, viloyatga evakuatsiya qilingan korxonalar ham qisqa muddatda ishga tushirilib, o'z salohiyatini namoyon etishi tufayli iqtisodiy qudrat ortdi[11].

Xulosa. Ikkinchi jahon urushi yillarida Andijon viloyati sanoatchilarining g'alabaga qo'shgan hissassi – bu nafaqat muayyan korxonalar yoki ishchilarning mehnati, balki butun viloyat miqyosida yaxshi uyushtirilgan, davlat siyosati bilan uyg'unlashgan, jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlangan ulkan mehnat fronti natijasidir[16]. Tadqiqot davomida quyidagilar aniqlandi:

Sanoat salohiyatining o'sishi. Urush yillarida viloyat iqtisodiyoti keskin ravishda harbiy ishlab chiqarish va frontni ta'minlashga yo'naltirildi. Avval paxtachilik bilan ajralib turadigan Andijon viloyati to'qimachilik, oziq-ovqat, charm-poyabzal, konserva va mashinasozlik korxonalarining tez rivojlanish hududiga aylandi[17].

Xulosa qilib aytganda, Ikkinchi jahon urushi yillarida Andijon viloyati sanoatchilarining g'alabaga qo'shgan hissassi juda muhim bo'lib, bu mavzu hali-hanuz o'zining to'liq ilmiy tadqiqotini kutib turibdi. Ushbu maqolada keltirilgan tahlillar viloyat tarixining shu davrini o'rganish uchun dastlabki ma'lumot va xulosalarni taqdim etadi[22]. Kelgusida Andijon viloyati davlat arxivlari hamda xususiy oilaviy arxivlarda saqlanayotgan hujjatlar, davr matbuoti va xotira kitoblari, urush qatnashchilari hamda mehnat faxriylarining shaxsiy xotiralarini yanada kengroq o'rganish orqali mavzuni chuqurlashtirish va yangi ilmiy natijalar olish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston SSR tarixi. Tahrir hay'ati rahbari P. Qodirov. – Toshkent: Fan, 1971–1980 (bir nechta jildlik nashrlar).
2. UzSSR Davlat Arxivi materiallari (O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi), R-1001-fond, 1-ro'yxat, 1941–1945-yillar hujjatlari.

3. Andijon viloyati davlat arxivi (R-245-fond, 1-ro'yxat) – Ikkinchi jahon urushi yillaridagi sanoat korxonalari faoliyatiga oid hujjatlar to'plami.
4. "Qizil Andijon" gazetasi, 1941–1945-yillar sonlari – Urush davrida viloyatdagi sanoat ishlab chiqarish, mehnat fronti, ilg'or ishchilar faoliyatiga doir maqolalar.
5. Rahimova R.. Ikkinchi jahon urushi davrida O'zbekistonda evakuatsiya qilingan korxonalar faoliyati. – Toshkent: Fan, 1999.
6. Azizova S.. Urush yillarida O'zbekiston xotin-qizlarining mehnat faolligi. G'G' Tarix fanlari jurnalida chop etilgan maqolalar to'plami. – Toshkent, 2005.
7. Karimov N.. O'zbek xalqining urush yillaridagi frontga yordam harakati. – Toshkent: O'qituvchi, 1985.
8. Gulomova G.. Andijon viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivoji tarixi (1920–1950-yillar). – Toshkent: Sharq, 2010.
9. Oripov M.. "Staxanovchilar harakati" va uning urush yillarida O'zbekiston sanoati rivojidagi o'rni. G'G' Vatan tarixi jurnali. – Toshkent, 1987.
10. G'ofurov V.. Ikkinchi jahon urushi davridagi mehnat intizomi va uning ijtimoiy ta'siri. – Toshkent: Davr Press, 2012.
11. Rustamov A.. O'zbekistonda urush davri iqtisodiy siyosati (1941–1945). – Toshkent: Universitet, 2001.
12. Soliyev Sh.. Qishloq xo'jaligi va sanoat integratsiyasi masalalari. – Toshkent: Mehnat, 1988.
13. Xodjayev V.. Mehnat sohasi rivojlanishi tarixidan. – Toshkent: Sharq, 2007.
14. Кривошеева Г.Ф. (изд.). Народное хозяйство СССР в Великую Отечественную войну (статистический сборник). - Москва: Статистика, 1985.
15. Andijon viloyati tarixi bo'yicha hujjatlar to'plami (1924–1945). – Andijon, 1995.
16. Nazirov R.. "O'zbek ayollari mehnat frontida" G'G' "Tarih saboqlari" jurnali. – Toshkent, 1976.
17. Rahmonova Z.. Urush davrida O'zbekistonda sanoat korxonalari modernizatsiyasi. – Toshkent: Fan, 2003.
18. Sharipov M.. Evakuatsiya jarayonlari va mahalliy lashtirish siyosati. – Toshkent: Universitet, 2011.
19. Sattorov O.. Ijtimoiy-madaniy muhit evolyutsiyasi (1941–1945). – Toshkent: Sharq, 2009.
20. Qosimov B. O'zbekiston urush yillarida: iqtisodiy va siyosiy omillar. – Toshkent: O'qituvchi, 1991.
21. Jo'rayev T. Xotin-qizlar faoliyati va sanoat rivoji. – Toshkent: Adolat, 2000.
22. Mirzayev X. Mehnat jamoalarining vatanparvarlik harakati. – Toshkent: Davr Press, 2018.